

934

École des chartes Pariisis.

Fr. Nineve.

Äratrükk »Ajaloolisest Ajakirjast« nr. 3, 1927.

H. Laakmanni trükk, Tartu, 1927.

École des chartes Pariisis¹⁾).

1.

Prantsusmaale ja teadusele suurt kasu toonud *École des chartes*'i loomist ja selle edaspidist tegevust ühendatakse harilikult kuulsa ajaloolase ja poliitikamehe François Pierre Guillaume Guizot' nimega. See on õige niivõrra, kuivõrra *École des chartes* 1839. aastast alates Guizot' toetusel asetas oma tegevuse laialisele alusele ja seadis endale uued ülesanded. Kuid tõeliselt on selle teadusliku asutise loomine ja selle esimesed sammud seotud ka ühe teise, samuti kuulsa nimega — de G é r a n d o omaga. Tänu tema energiale süttis esmakordselt põlema see tähekene Prantsuse veel hoopis süngel taevarannal keset lõõmavate tuleriitade suitsuvingu, mil esimese revolutsiooni energilised tegelased põletasid vanu ürikuid ja pergamente. Alguses oli see süttinud tähekene vaevalt märgatav ja kadus vahetevahel täielikult pilvede taha. Kuid ta kasvas järjekindlalt ja möödunud sajandi 30-date aastate lõpul hakkas mitte ainult valgust andma, vaid ka soojendama neid paljusid isikuid, kelles jälle ärkasid huvid ja harrastused Prantsuse ajaloo vastu, — saades nimelt selleks, mis ühendatakse *École des chartes*'i mõistega ja mis juba ligi sada aastat arendab oma kasulikku tegevust.

Kui kanduda mõttes Prantsuse Suure Revolutsiooni esimestesse aastatesse, siis ei saa konstateerimata jätta seda vastikut vandalismi, millisega asuti hävitama tule ja mõõga abil kõike seda, mis kuidagi võis meelde

¹⁾ Vallet de Viriville, L'École des chartes, son passé, son état présent, son avenir, Paris 1867.

tuletada vana feodaalset Prantsusmaad, nimelt kümnestuhandes arhiivihoiukohas¹⁾ säilinud vanu akte ja dokumente. Kuid rõõmustaval viisil ei hukkunud kaugeltki kõik mineviku pärandus põlema süüdatud tuleriitadel. Kahetsemisväärt on aga asjaolu, et teiste revolutsiooni tormis ärapähitud vaimulikkude ordude ja kongregatsioonide kõrval lõpp tehti ka benediktiinlaste kongregatsioonide (*congrégation de Saint-Maur*), mil õieti suured teened ajalooteaduses ja mis XVIII sajandil lõi terve arhiivaaride kooli.

Kaevates taga seda jäädavalt teadusele kaduma läinud jõudu, tuntud publitsist de Gérando, kelle sulest hiljemini ilmus rida tähelepanuväärt töid, hakkas hauduma mõtet, kas ei oleks mingisugusel teisel kujul võimalik uuesti ellu kutsuda hävitatud benediktiinlaste kongregatsiooni, nimelt luua laialine ja võimas rahvuslik asutis, millesse võiks juurde tõmmata veel ellu jäänud ajaloouurijad, kes võiks vanu akte lugeda ja seletada ja kellele võiks ülesandeks teha vastavate ajalooliste huvidega noorsoo väljaõpetamise.

Siseministeriumi peasekretärina esitas de Gérando 1806. aastal märgukirja kaunisteaduste uurimise õhutamisevahendite kohta (*rapport sur les moyens d'encourager la culture des lettres*). Siseminister hertsog de Cadore saatis selle kava Napoleonile edasi, kes oma vastuses Osterode laagrist 7. märtsil 1807 kiitis täiesti heaks avaldatud mõtted ja soovitas esitatud kava üksikasjad kõige pealt põhjalikumalt läbi töötada²⁾.

Kuid varsti järgnevate ebasoodsate ajaolude mõjul langes see projekt unustusse. Autor ei suutnud seda siiski unustada ja pani oma plaani teostamiseks 1820. a. siseminister krahv de Siméonile ette ellu kutsuda *École des chartes* juba vähem laialistel alustel, kui need, mis ta oma 1806. a. kava aluseks oli võtnud. Louis XVIII kiitis 1821. a. selle ettepaneku tunduvalt muudetud kujul heaks ja andis käsu Pariisis asutada *École des chartes* arhiivaaride ettevalmistamise jaoks. Otsustati, et koolil peab olema kaksteist kuulajat, kelle välja valib *L'Académie des inscriptions et belles lettres*. Kuulajad pidid jagunema kahte osakonda, kuus isikut kummaski, ja õppima vanade ürikute lugemist ja mitmesuguste kesk-aegete dialektide mõistmist. Õppejõududena pidid toimima kaks profes-

1) Mõtlemine siin arhiivide kõrval otseses mõttes igasuguseid vanu hoiupaiku, nagu kohvreid, kaste, vaate, kotte j. m., millistes paberirulle alal hoiti. Antud arv — 10.000 — käib terve Prantsusmaa kohta. Pariisis leidis 405 arhiivi. Arhiivihoiukohtade hulka on arvatud riigiasutiste, kloostrite, kirikute, usuliste ordude, linnakogukondade, mitmesuguste korporatsioonide, senjööride, tähtsate sugukondade j. t. arhiivid.

2) Vt. Vallet de Viriville, Recherches sur le projet présenté à l'Empereur en 1807, par le baron de Gérando, Bibliothèque de L'École des Chartes, IV, 1847—1848.

sorit, kelle nimetas siseminister, neist ühe kuninglikust avalikust raamatukogust, teise kuninglikkude arhiivide depoost.

Niisuguses vähenõudlikus koosseisus avati *École des chartes* 1821. aastal. Esimesteks professoriteks määrati väga asjatundlikud isikud, nimelt endine de Périgueux peakiriku kanoonik, abt *Lespine*, kes juba kakskümmend aastat oli juhatanud kuningliku raamatukogu käsikirjade osakonda, ja *Pavillet*, kes toimis kuninglikkude arhiivide ajaloolise sektiiooni juhatajana. Esimene neist algas õpetust kuue kuulajaga 1. juulil 1821 ja teine algas oma kursuse kuuele eri kuulajale alles järgmise aasta veebruaris. Koolis viidi läbi täiesti põhjendamatu jagunemine kaheks osakonnaks, nii et pooled kuulajad valmistusid raamatukoguasjanduse ja teine pool arhiiviasjanduse alal. Eialgu ei olnud kursuse kestvus kindlaks määratud. Alles 1823. a. otsustati, et kursus peab kestma kaks aastat ja et iga kahe aasta tagant tulevad valida uued kuulajad, kes valitsuse poolt saavad ülalpidamise.

Kuid enne teise kuulajate koosseisu vastuvõttu 1824. a. esitas akadeemia motiveeritud ettepaneku põhikirja läbivaatamise kohta. De Gérando osavõtul töötav akadeemia komisjon andis küsimuse kohta üksikasjaliselt aru, kuid minister de *Corbière* mitte ainult ei jätnud asjale edaspidise käigu andmata, vaid isegi, määrates 1825. a. surnud *Pavillet'* asemele kuninglikkude arhiivide ajaloolise sektiiooni juhataja *Ponsard'*i, jättis professoreile vabaduse endale kuulajaid hankida nii, nagu nad heaks arvasid, ja lõpetas kuulajatele ülalpidamise andmise riigi poolt. Selle tagajärjel kadusid kuulajad ja õpetus jäi soiku viieks aastaks.

1829. aastal tekkis kaunis tuntud juristi *Rives'*i algatusel laiaulatuslik kavatsus seisma jäänud *École des chartes'*i uuesti ellu kutsuda. Kavatseti käima panna kaks kursust — üheaastane algkursus, mille ülesandeks oleks olnud õpetada lugema vanu ürikuid, ja kaheaastane erikursus, mil oleks tutvutud diplomaatikaga ja paläograafiaga. Algkursuse lõpetamise järel pidid kuulajad erilise komisjoni ees õiendama võistluseksami, et saada teisel kursusel stipendiumi 800 frangi suuruses. Sama komisjoni ees olid korraldatud eksamid erikursuse lõpetajaile, kes eksami eduka õiendamise korral said arhivaari-paläograafi diplomi. See diplom andis enda omanikule eesõiguse kuninglikus raamatukogus ja arhiividevalitsuses avanevaile kohtadele pääsemisel. Peale selle oli ette nähtud, et riigitrükikoda iga aasta tasuta trükib ühe köite „*Bibliothèque de l'École des chartes*“, millesse seeriatena paigutatakse kooli kuulajate poolt tõlgitud ja kommenteeritud vanad dokumendid, ja ühe köite „*Bibliothèque de l'histoire de France*“, milles kronoloogilises järjekorras aset leiavat kuulajate lühikeste märkustega varustatud ajaloolised ürikud. Viimane seeria oli mõeldud jätkuna 1765. a. *Breigny* poolt alustatud väljaandele „*Table chronologique*

des diplômes, titres et chartes, concernant l'histoire de France“, millest oli ilmunud ainult kolm köidet.

Kuigi kuningas Charles X selle kava 11. novembril 1829 kinnitas, ei leidnud see siiski teostamist. Küll avati 2. jaanuaril 1830 kuningliku arhiivi juures *École des chartes*'i algkursus ja kavatseti avada erikursus järgmisel aastal raamatukogu juures. Kuid sündmustekäik võttis varsti teistsuguse pöörde. Juuli revolutsioon tõstab Prantsuse troonile Louis Philippe'i, kelle valitsemisaja algusse langeb Guizot' lühikeseajaline teotsemine siseministrina, milline aeg siiski oli küllalt pikk selleks, et võimaldada *École des chartes*'i asetamise kohasele alusele. Guizot kaotas jalamaid kooli kahepaiksuse ja koondas kõik selle tegevuse ühesse õppeasutisse avaliku raamatukogu juures. Algkursuse pidamise tegi ta ülesandeks Lespine'ile ja kutsus diplomaatika ja paläograafia õppetoolile arhiiviasjanduses vilunud isiku -- Champollion-Figeac'i. Abt Lespine'i surma järel a. 1831 kutsuti algkursuse juhatajaks Guérard, kes oli ise olnud selle kooli kasvandik ja lõpetanud selle kursuse 1822. aastal.

Teatavasti moodustab Guizot' tegevus hariduse alal hiilgava lehekülje Prantsuse kultuurialaloos. Suur vaimse energia tõus, mis käsikäes käib teaduslike ühingute rajamisega, avalikult ja püsivalt rõhutatud austus ajaloolise voolu vastu ühenduses teadusmeeste austava tunnustamisega valitsuse poolt, ohtrad annetused teaduse ja hariduse edendamiseks, — kõik see koondas Guizot' ümber rea väljapaistvaid isikuid, kellele olid kallid teaduse ja kodumaa huvid; kõik see võimaldas ka *École des chartes*'i tõsta vajalisele kõrgusele.

Kui Guizot'l 1835. a. õnnestus saada parlamendilt erilise fondi Prantsuse ajalugu käsitlevate dokumentide ülesotsimiseks ja väljaandmiseks, juhtis ta tähelepanu vajadusele anda *École des chartes*'ile niisugune korraldus, et selle kasvandikud oleksid võimalised säärase suure ülesande teostamiseks. Nüüd võisid need kavatsused, mis seni olid kavatsusteks jäänudki, Guizot' mõjul teostuda: aprillis 1839 otsustasid selle kooli endised kuulajad — nende arv ulatus 1839. aastaks neljakümnekaheksani ¹⁾ — ühi-

1) „Vanast koolist“ (ancienne école) lasti 1821. a. kuus ja 1822. a. samuti kuus isikut välja, kellest mõned omandasid teaduse ja kirjanduse alal tunnustatud nime, nagu Le Noble, kes kirjutas tööd „Histoire du sacre des rois de France“, 1825, „Livres des temps“, 1839, Capéfigue (tööde „Philippe Auguste“, „La France au moyen âge“ j. t. autor), Guérard (tema tööd: „Essai sur le système des divisions territoriales de la Gaule sous les rois francs“, 1832, „Polyptique de l'abbé Irminon, ou Etat des terres, des revenus et des serfs de l'abbaye de Saint-Germain des Prés sous le règne de Charlemagne“, 1836, „Du système monétaire des Francs sous les deux premières races“ j. t), Burnouf, kes asus „Collège de France'is“ Sanskriti keele õppetoolil ja kirjutas rea töid idamaade keelte üle, Le Vaillant de Florival, kes oli Armeenia keele pro-

neda selle olevate kuulajate üheks teaduslikuks tervikuks, et oma tegevuses mitte võõraks jääda *École des chartes*'ile, vaid viimasega alalises ühenduses püsida. Selleks otstarbeks kutsuti ellu *Société de l'École royale des chartes*, mille büroo moodustasid kõnes oleva kooli professorid ja kooli üle valitseva komisjoni liikmed. Uus ühing asus viibimata teostama kavatsust, mis kaunis selgusetul kujul oli esinenud 1829. a. projektis, nimelt välja andma „*Bibliothèque de l'École des chartes*“. Esimene köide ilmus 1839. a. lõpus ja sellest ajast peale on see väljaanne oma ilmumist jatkanud: viimane Tartu ülikooli raamatukogus leiduv köide, LXXXIV, kuulub aastasse 1923. See seeria moodustab suure kollektsiooni ajaloolisi dokumente, mis on läbi töötatud mainitud ühingu liikmete, *École des chartes*'i kuulajate poolt.

Guizot' mõjul tekkinud tõuseng *École des chartes*'i tegevuses tõmbas ka seltskonna tähelepanu sellele teaduslikule asutisele. Juba 1844. a. esitas saadikutekojas Ferdinand de Lasteyric valitsusele küsimuse *École des chartes*'i kuulajate kasutamise kohta. Kõik see andis valitsusele tõuke kooli seisukorra edaspidiseks tõstmiseks. Nii ilmus 1846. a. detsembris määrus, mis märksa suurendas õppejõudude arvu repeteerivate professorite (*professeurs répétiteurs*, kes 1855. a. ümber nimetati adjunkt-professoriteks) näol jne. Õppeasutise direktoriks määrati Guérard ja pandi jälle maksma vana kord õpilaste toetamise suhtes, nii et kaheksa kuulajat hakkasid valitsuselt saama 600-frangilist stipendiumi. Kooli sisseastujail hakati nõudma *bachelier-ès-lettres* kraadi, mis umbes vastab meie filosoofiateaduskonna magistrikraadile; ka hakati korraldama neile sisseastumiseksami Prantsuse ajaloos. Kuid viimane nõudmine osutus praktikas ülearuseks ja aitas ainult kaasa kuulajate arvu vähenemisele, mispärast see juba 1849. a. ära kaotati. Eksamid aga, mis korraldati iga kolme aastakursuse (praegu 3½ aastakursuse) ärakuulamise järel, tunnistasid juba 1847. aastal õpingute ja omandatavate teadmiste tasapinna tunduvalt tõusust.

Kõige selle tagajärjel kujunes vaade, et *École des chartes* moodustab ainsa kooli, mis suudab välja lasta täielikult ettevalmistatud ja haritud arhivaare. Säärase vaate läbi mõjutatud, otsustas Prantsuse valitsus sise-ministeriumi juurde departemanguarhiivide keskvalitsuse loomisel 1850. a. 4. veebruari dekreediga maksma panna erilised soodustused *École des chartes*'i lõpetanud isikute suhtes. Nimelt määras selle dekreeidi esimene punkt, et departemanguarhiivide juhatajaiks võivad saada ainult *École des chartes*'i kursuse läbiteinud isikud ja et ainult viimaste puudumisel võib

fessoriks, Barbié du Bocage (geograafia professor, kirjutanud „*Dictionnaire géographique de la Bible*“) j. t. Vaata Martial Delpit, *Notice historique sur l'École royale des chartes*, *Bibliothèque de l'École des chartes*, I, Paris 1839—1840.

neile kohtadele võtta ka teisi isikuid, kes aga sel korral peavad õiendama erilise eksami.

Säärasele *École des chartes*'i tõusengule aitas kahtlemata tunduvalt kaasa ta auvääriline juhataja Guérard, kes oli 1831. aastast peale seisnud asutise eesotsas. Seetõttu leinasid tema surma, mis aset leidis 10. märtsil 1852, taga kõik need, kellele olid kallid Prantsuse ajaloouurimise edusammud. Õieti tähendas raidkirjade ja kaunisteaduste akadeemia president L e n o r m a n t, et Guérard kehastas enda isikus benediktiinlaste pärandust. Guérard'i asemele määrati akadeemia liige ja riigiarhiivide valituse ajaloolise osakonna juhataja N a t a l i s d e V a i l l y; 1858. a. pääsis tema järglasena *École des chartes*'i juhataja kohale selle kooli senine professor L é o n L a c a b a n e.

Guérard'i kestva juhatuse-aja jooksul maksmapandud korraldused — neist võiks veel mainida, et järelevalvet eksamite järgi teostas ühel ajal direktori ametiga ellukutsutud *conseil de perfectionnement*, mille liikmete hulka kuulusid ka kooli professorid, — Guérard'i surma järel kinnitati ministeeriumi määrusega 1854. a.¹⁾ ja on oma olulisis osis siiaamaani püsima jäänud, muidugi nende muudatustega, mis ajanõuetest on tingitud. Näit. hakati Veneetsia arkeoloogilise kooli eeskujul 1861. aastast peale kasutama fotografeerimist aktide faksiimilede saamiseks. 1866. a. peale hakati lubama eriliste mitteobligatoorsete kursuste korraldamist. Nii luges juba seltsamal aastal L é o n G a u t i e r säärase kursuse (*cours libre*) keskaja ladinakeelse luulekirjanduse ajaloo üle. 1867. a. alates määras riik selle õppeasutise ülalpidamiseks iga aasta 45.000 franki. Dekreediga 30. jaanuarist 1869 anti seaduslik jõud seni praktikas kindlaks kujunenud õppekursusele, mille hulka kuulusid järgmised ained: paläograafia, Romaani keeled, bibliograafia ühes raamatukogude ja arhiivide korraldusega, diplomaatika, Prantsusmaa poliitilised, administratiivsed ja kohtulised asutised, keskaja tsiviil- ja kirikuõigus ja keskaja arkeoloogia. Kursus kestis kolm aastat ²⁾.

Alal hoides Guérard'i ajast päritud sisemise korralduse, isegi eksamid, mille tarvilikkuse juures on viimasel ajal siiski hakatud kahtlema, on

¹⁾ Règlement pour les examens, les compositions et les thèses des élèves de l'école impériale des chartes de 26. mai 1854, Bibliothèque..., V köide, 3. seeria, 1854.

²⁾ Olgu siinkohal võrdlusena toodud *École des chartes*'i eeskujul 1878. a. senaator N. Kalačevi algatusel ellukutsutud Peterburi Keiserliku Arkeoloogilise Instituudi õppekava enne 1917. a.: paläograafia (Slaavi), käsikirjade (eriti kiirkirjade) lugemine ja harutamine, diplomaatika, sfragistika, vesimärgid, juriidilised muinsused (vana tsiviil- ja kirikuõigus), ajalooline geograafia, Vene ajalugu, arhiiviteadus, bibliograafia, raamatukogude teadus, kristlik arkeoloogia (kirikute maalid ja arhitektuur), arkeoloogia, numismaatika ja mitteobligatoorse kursusena Poola-Leedu muinsused. Kursuse kestvus Peterburi instituudis oli 2 aastat, vastavas Moskva instituudis 3 aastat.

École des chartes omandanud õieti väljapaistva tähenduse, hoolimata sageli vahelduvaist Prantsuse valitsusist ja mitmeist muutusist maa poliitilises korras. *École des chartes*'i edukuse on peamiselt põhjustanud kaks asjaolu: kõige pealt tema kasvandikkude lähedane osavõtt Prantsuse terve arhiiviasjanduse reorganiseerimisest ja teiseks tema kasvandikkude poolt asutatud ja tema juures 1839. a. peale teotseva teadusliku ajaloolise ühingu *Société de l'École des chartes* järjekindel kasvamine ning tõus.

2.

Prantsusmaal, kes Suure Revolutsiooni ajal oli barbaarselt hävitanud tuhanded aktide hoiukohad, õnnestus siiski möödunud sajandi 50-daist aastaist alates mitte ainult uuesti leiutada palju sellest, mis oldi arvatud kaduma läinud olevat, vaid ka korraldada oma arhiivid niivõrra eeskujulistel alustel, et nad muutusid eeskujuks teiste riikide arhiiviasjandusele. Sellest määratusuurest korraldustööst võttis *École des chartes* väljapaistval kombel osa. Guizot, kelle algatusel parlament oli a. 1834 määranud igaaastase toetuse 120.000 frangi suuruses ajalooliste allikate ülesotsimiseks ja trükkimiseks, nägi õigusega selles üituses nende ajalooliste tööde alust, mis võivad kindlustada Prantsusmaale tema auväärse koha Euroopas. Guizot' poolt kokkukutsutud Prantsuse ajaloolaste komitee asus teatavasti erakordse energiaga Pariisi kokkuveetud kirjalikkude allikate kaootilise massi korraldamisele ja *École des chartes*'i kuulajate agaral toetusel saavutati juba mõne aasta kestvusel mitmed tähelepanuväärt tagajärjed. Nii kujunesid hiiglasuured *Archives nationales*, mis asusid Napoleon I ajal konfiskeeritud ja nüüd selleks otstarbeks kordaseatud vürstide de Soubise'ide lossis kui ka ümberehitatud ja 1847. a. eelmisega ühendatud Guise'ide lossis. 1867. a. juurdeehituse järel asus uue ehitise ühes osas tagasihoidlikult ka *École des chartes*.

Kuid see kõik oli alles asja algus. Guizot sai aru, et peamised ja kapitaalsed tööd tulevad teha departemangudes, kus on vaja kokku koguda laialipillatud ja vaevalt säilinud rikkalikud materjalid. Kuigi tema pealekäimisel juba 1838. a. igale departemangule ülesandeks tehti arhiiv asutada ja selle juhatamiseks eriline arhivaar ametisse panna, ei nihkunud see asi arhivaaride puudusel kuni 1850. aastani peaaegu üldse paigalt. Nimelt ei suutnud *École des chartes* veel küllalisel määral arhivaare ette valmistada. Kuid 1850. aastast alates hakkasid lood paranema. Siseministeeriumi juures kutsuti ellu *departemanguarhiivide keskvalitsus*, millelise asutamisega seisabki ühenduses eelpool mainitud seadus *École des chartes*'i lõpetajate eesõiguste kohta departemanguarhiivide juhataja ametisse pääsemisel. Otsekui Guizot' mõtte teostamiseks kutsuti selle keskvalitsuse juures ellu eriline ajalooline komisjon, *Commission consultative des archives*

départementales, communales et des hospices. See komisjon saigi lüliks, mis ühendas arhiivide keskvalitsuse *École des chartes*'i ühinguga. Tänu sellele komisjonile ja järjekult ka *École des chartes*'ile võidi Prantsuse departemanguarhiivide korraldus niisugusele järjele tõsta, et osutus täiesti võimalikuks iga aasta kokku seada täieliku ülevaate kõigi arhiivide tegevuse kohta. Komisjoni poolt kokkuseatud küsimuslehed ja nende läbitöötamine kui ka arhiivide keskvalitsuse poolt väljaantavad iga-aastased foliidid, — kõik see moodustab suure ürituse, millele teised riigid kadedusega vaatavad.

Et departemanguarhiivide juhatajate kohtadel asusid endised *École des chartes*'i õpilased, võis komisjon küsimuslehtedele otsekohe arhiivitöösse puutuvate lahtrite kõrval paigutada veel ühe väga väärtusliku lahtri, mis pidi kujutama alalist sidet *École des chartes*'i endiste kuulajate ja selle alatasa väsimatult edasi rühkiva kooli vahel. Nimelt paluti selles lahtris arhivaare üles anda oma teaduslikud trükitööd aruande-aasta jooksul. Kui läbi vaadata nende lahtrite kokkuvõtte, siis leiame määratu suure bibliograafia *École des chartes*'i kasvandikkude ajalooliste teoste kohta. Arusaadav on, et sel teel kujunevad tugevad sidemed selle teadusliku asutise ja tema endiste õpilaste vahel. Ainult see suur *École des chartes*'i asjatundlikkude kasvandikkude hulk, kes Prantsuse departemanguarhiives töötab, võimaldas võrdlemisi kerge vaevaga teostada Prantsuse arhiivide endise peadirektori markii de Laborde'i unistuse arhiivide-museumi avamise kohta. Tema algatusel muretsesid arhivaarid kõigest arhiivist kõige iseloomulikumad vanad dokumendid ja ürikud, millistest kujuneski 19. juunil 1867 l'hôtel Soubise'i toredais ruumes avatud *Le musée des archives*, — muuseum, mille peale Prantsusmaa võib õigusega uhke olla.

3.

Teine tähtis asutis, mis soodustas *École des chartes*'i harukordselt edukat tegevust, on 1839. aastast peale kooli juures töötav ja alatasa oma töös süvenev teaduslik ajalooline ühing — *Société de l'École des chartes*. Koostudes *École des chartes*'i kasvandikest seadis see ühing endale sihiks keskaega uurida ja arhiivist selle ajajärgu kohta seni tundmatuid ürikuid üles otsida, et neid avaldada ühingu väljaandes „*Bibliothèque de l'École des chartes, revue d'erudition consacrée spécialement à l'étude du moyen âge*“. Ajajooksul, alates 1839. aastast, on sellest väljaandest kujunenud paljukõiteline kogu, mis täidetud *École des chartes*'i õpilaste töödega. See publikatsioon hakkas ilmuma seeriatena, kusjuures igaüks neist koostus viiest köitest. Juba kahe esimese seeria ilmumise järel koondus seltskonna üldine tähelepanu sellele ajaloolisele ühingule, peamiselt seetõttu, et 1849. a. välja anti täielik nimestik kõigi selle kohta, mis esimeses kümnes köites

avaldatud. Säärane nimestik osutus hädatarvilikuks, sest neis köites oli juba paigutatud ja seletatud umbes 500 akti. Järgmise kahe seeria ilmumise järel avaldati ka nende kohta a. 1859 eriline nimestik. 1870. a. ilmus René de Lespinasse'i poolt register 1860—1869 aastail avaldatud köidete kohta, kuna 1888. a. Eugène Lelong, avaldades samasuguse registri aastate 1870—1879 kohta, sellele juurde lisas üldregistri kõigi seni ilmunud 40 köite kohta jne. Nagu juba mainitud, oli 1923. aastaks sellest suurest allikatepublikatsioonist ilmunud 84 köidet. See rikkalikum ajalooline allikatekogu mitte ainult ei toonud kuulsust enda kaastöölisele, nii et paljud isikud, kes selles kogus kaasa töötanud, pääsesid oma auhindadega kroonitud tööde eest Teaduste Akadeemia laureaatile hulka, vaid tema kaastöölised on kutsutud ka kõrgetele kohtadele mitme suguseis haridusasutis, administratsiooni ning kohtu alal ja mujal. On loomulik, et ka *École des chartes*'i kuulajate hulgas areneb kiiduväärt auahnus ja püüe mitte maha jääda enda kaastöötajast, vaid endi ühist väljaannet ka oma poolt lisandustega rikastada. Teisest küljest tõmbasid selle ajaloolise ühingu poolt saavutatud edusammud terve Prantsuse seltskonna tähelepanu *École des chartes*'ile, nii et sellele hakati meeleldi kingitusi andma, peamiselt raamatute ja käsikirjade näol. Praegu on *École des Chartes*'il oma kaunis rikkalik raamatukogu. Kasutades suures arhiivipalees kroonu korterit, omades enda läheduses väärtuslikke arhiivimaterjalide kogusid, saades riigilt suured summad enda ülalpidamiseks (näit. 1902. a. 74.950 franki) ja olles üldise lugupidamise ning austuse osaline, sammub *École des chartes* juba terve sajandi kestvusel kindlasti kuulsate teadusmeeste ja ajaloouurijate poolt kättenäidatud teed.

4.

Eelpool kirjeldatud Prantsuse teadusasutise edusammud ajaloolise uurimistöö süvendamisel võiksid ja peaksid ka meile eeskujuks olema. Seisame ju meie praegusel momendil Eestis alles samasuguse elava ajaloolise tegevuse lävel, mil Prantsusmaal juba pikk minevik seljataga. Meie arhiivid on, kuigi väiksemas masstabis, kõik needsamad momendid üle elanud, kui Prantsuse omad üle saja aasta tagasi. Ilmasõja ja sellele järgnenud revolutsiooni keerises sai meie maa arhiividele osaks mitte väiksem katastroof, kui Prantsuse omadele Suure Revolutsiooni ajajärgul. Võib olla on meie arhiivid suhteliselt isegi enam laastada saanud: Prantsuse revolutsionäarid püüdsid ikkagi dekreetidega arhiivimaterjali hävitamisele teatavaid piire panna ja hävitamine ise ei sündinud igalpool ühesuguse põhjalikkusega.

Meie arhiive tabasid aga, kui nii öelda võiks, kolmekordsed hädad. Kõige pealt veeti meie tähtsamad arhiivid sõja puhul maalt välja kaugele

Sise-Venemaale ja pealegi mitmesse kohta, kust neid revolutsiooni järel oli raske uutelt riigivõimudelt täielikult tagasi saada. Teiseks hukkus suur osa sellest, mis oli jäänud kohtadele. Osalt hävitati mõnel puhul arhivaale meelega — tuli ette isegi nende põletamisi — osalt peideti neid küll, kuhu juhtus — keldritesse, pööninguile, ja mujale, kuhu nad sageli unustusse jäidki ja niiviisi rikki läksid. Kolmandaks — ja see on vist küll kõige suurem häda — puudusid meil arhiiviasjanduse jaoks kohased teaduslikud jõud, vilunud õpetatud arhivaarid täielikult. Seepärast osutus raskeks hakkama saada isegi säärase oma arvult väikese arhiivimaterjaliga, mis praegu Eestis on olemas. Selles suhtes tuleb meil vaadata kadedusega Prantsusmaa peale, kus arhiivide korraldamistööle pakkusid oma abi kõige pealt Teaduste Akadeemia ja paljud teised teaduste alal töötajad. Meie teaduste ääs, ülikool, vaikib aga selle küsimuses visalt. Meil puuduvad veel de Gérandod ja Guizot'd!

Meie valitsus on üldiselt õieti helde. Meie arhiivide peale kulutatakse relatiivselt üsna suured summad, nii et me selles suhtes suurriikide ees ei tarvitse häbeneda ¹⁾. Kuid sellest hoolimata ei nihku asjad edasi. Vastupidi, nad näivad iga aastaga ikka halvemaks ja keerulisemaks minevat ja ikka enam ja enam arusaamatusi esile kutsuvat. Viimase 4—5 aasta jooksul ei kao küsimus meie arhiiviasjanduse korraldusest ajalehtede veergudelt. Kõige rohkem pühendatakse tähelepanu meie Keskarhiivile, kuhu on koondatud kõik see, mis üle jäänud üleelatud sõja ja revolutsiooni järel. Iga vastav ajalehe artikkel sisaldab kaebusi ja rahulolematuse avaldusi meie Keskarhiivi puhul. Nähtavasti ei ole see kõik mitte rahapuudusega seletatav, vaid siin puudub midagi, mis rahast väärtuslikum. Nimelt puuduvad meil Gérandod ja Guizot'd. Meil ei puudu mitte ainult need lossid, mis Prantsusmaal on antud arhiividele kasutada, vaid puuduvad üldse arhiivi jaoks kohased, kõiki vastavaid nõudeid rahuldavad ruumid. Meie arhiiviasjanduse edasiviitmiseks läheb raha kõrval vaja ka teiste abinõude tarvituselevõttu, mis võiksid meile anda vilunud, asjatundlikke ja vastava eriharidusega varustatud arhivaare. Meie Keskarhiivi praeguse koosseisu ja seal praegu valitsevate olude juures oleks raske loota säärase jõudude valmimist Keskarhiivis endas, sest selles asutises pole praegu õigeid juhte.

¹⁾ Pariisi Archives Nationales'i eelarve oli 1913. a. 243.517 franki, millisest summast 219.967 franki langes palkadeks ja 23.550 franki muudeks kuludeks. Eesti raha peale ümberarvatuna kursiga 14,45 teeb see välja 3.518.820 Eesti marka. Meie Keskarhiivi eelarve oli 1924. a. 6.315.000, 1925. a. 4.345.000, 1926. a. 4.773.000, 1927. a. 4.688.000 Eesti marka. École des chartes'i eelarve oli 1912. a. 80.600 franki (palkadeks ja stipendiumideks 66 600 franki, teised kulud 14.000 franki), mis sama kursi järgi Eesti rahas välja teeb 1.164.670 Eesti marka. Kui meil korraldataks ülikooli juures kas või ajutisedki sellelaadilised kursused, ei läheks nad mitte rohkem maksma.

Prantsuse arhiivid elasid omal ajal üle hirmsa katastroofi, kuid prantslased suutsid oma teadusmeeste abil võrdlemisi ruttu asja jälle joonde ajada ja muutusid arhiiviasjanduse alal eeskujuks tervele Euroopale. Meie väikesel kodumaal on olemas laiaulatuslik ja teadusilmaski tuntud ülikool. Kas ei peaks selles leiduma kohakene ka meie arhiiviasjanduse jaoks, et me võiksime sel teel endale ette valmistada mõned teadusliku koolitusega arhiivaarid, keda meie arhiiviala hädapärasest vajab? Ja kas ei oleks praegu mitte viimane aeg neidki küsimusi tõsisemalt kaalumisele võtta?

Fr. Nineve.